

LA INFLUÈNCIA D'UNAMUNO SOBRE ELS *POEMES* *BÍBLICS* DE JOAN ALCOVER

ROSA M. DELOR I MUNS

(Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu)

1 LES RAONS OCULTES D'ALCOVER: L'ARBRE DE LA VIDA

Gràcies a l'estudi sobre la càbala en la poesia de Salvador Espriu, en la seva joventut molt interessat en l'obra del pensador basc, he descobert l'estructura cabalística amb què Unamuno va construir *El Cristo de Velázquez*. Rememorant converses sobre l'admiració que Espriu sentia pel poeta Joan Alcover, la dedicatòria a «Miquel de Unamuno» del poema «Henoc» —títol de ressons esotèrics evidents amb el qual iniciava *Poemes bíblics*— va fer saltar la guspira d'una hipòtesi: tots tres haurien pogut mantenir alguna relació amb la mística jueva. Ja que Espriu era el més jove i com a tal, el deixeble, només vaig haver d'aplicar als mestres una mida esotèrica prou experimentada en la poètica d'Espriu, o sigui el diagrama sefiròtic de l'Arbre de la Vida. Els tres poetes se'm van revelar com a seguidors del mateix sistema cabalístic. S'obria una nova pàgina en les relacions que Unamuno va mantenir amb la literatura catalana.

La troballa d'aquesta poètica «ibèrica», segons expressió d'Unamuno, permet establir la base d'una tradició moderna de la mística jueva del segle XIII —sempre ignorada per la crítica oficial— on sustentat, si més no, el fins avui solitari cabalisme de Salvador Espriu. La càbala és un procés escriptural que recolza en una estructura en forma d'escala ascendent, la qual guia el subjecte poètic pels nivells evolutius de l'Arbre de la Vida (o Arbre Sefiròtic), amb voluntat de realitzar la plenitud espiritual de l'individu i d'actuar sobre la realitat per restituir el bé perdut: «Amb molt d'esforç he de pujar graons / de l'escala secreta de la llum», deia Espriu (1984: 58).

La primera edició, tal com Joan Alcover la va ordenar, l'original de «La Revista» (1918), ratificada per l'edició d'autor de 1921, conté les dotze composicions aplegades sota aquest nom i per aquest ordre: «Henoc», «Els gegants», «Agar», / «Les esposalles», / «Volem rei», «Abigail», / «Set», «Micol», «Resfa», / «El Ginebró», «Proverbis» i «Fantasia». Per casualitat vaig trobar al Mercat de Sant Antoni l'edició de 1942 de *Les Illes d'Or*, la qual no solament respecta en tot l'original, sinó que és un gest de restitució

respecte a la de Matheu de 1926, d'on van ser relegats a la secció «Vària» els «Proverbis» i «Fantasia». Per aquest motiu cito per la versió de 1942 o 1981.

2 CONVERSES AMB UNAMUNO

Després de la visita d'Unamuno a Mallorca el juny-juliol de 1916 (Capó 1973: 144-159), sempre acompanyat per Alcover a tots els actes públics i excursions privades, el mallorquí li envia un poema dedicat que duu per títol «Henoc», d'evident ressò esotèric ja que es tracta d'un text apòcrif:

Henoc és la ciutat mare
de les ciutats d'aquest món.
Viatger, ningú sap ara
les ruïnes on són.

A l'orient fou bastida
del carme isolat i buit
*on penja l'inútil fruit
de l'arbre d'eterna vida.*
(Alcover 1942: 9)

Amb aquestes estrofes inicials, Alcover contestava a Unamuno, que havia apostrofat el Crist amb aquests versos: «Tú *el fruto*, por la muerte ya maduro, / *del árbol de la vida que no acaba*, / del que hemos de comer si es que quisiéremos / de la segunda muerte vernos libres» (Unamuno 1987: 251, IV: 2-3). El basc n'acusa avís de rebuda en una lletra signada a Salamanca, 12-II-1917:

«Ya ve por esto si el asunto de su Henoc me había preocupado, lo del tiempo en que "S'alletava el nin als pits de la bestia brava, la fera els peus llepava de la mare de Caín!" Muy bien llamarle a Eva la madre de Caín! Y en mi "Cristo de Velázquez" hay algo sobre eso de que los hijos de Caín fundasen la primera nación —la civilización nació de la envidia fratricida» (Capó 1973: 158-159).

En efecte, es refereix a la llet materna com a origen del pecat original de l'enveja:

«En esta tragedia no hubo mujer. /-En toda tragedia la hay, Abel. / -Sería acaso Eva... / -Acaso... La que les dio la misma leche, el bebedizo...» (Unamuno 1997: 103), i encara: «-¿Por qué he sido tan envidioso, tan malo? ¿Qué hice para ser así? ¿Qué leche mamá? ¿Era un bebedizo de odio? ¿Ha sido un bebedizo de sangre?» (*ibid.* 176).

És evident que Alcover va sostenir interessants converses sobre l'estructura cabalística d'*El Cristo de Velázquez*. I és més que possible que pel seu compte conegués bé el tema de la càbala de molt abans, ja que

l'havien posat de moda els simbolistes en el segle XIX. Vegeu un breu exemple trobat a *La humanització de l'art* (1904): «Del cel i la terra neix l'arbre de l'esperit humà i la naturalesa, units per la contemplació [...], neix la creació de l'artista, no sempre fàcilment, però sí amb l'espontaneïtat fàcil o dolorosa d'un fenomen natural» (Alcover 1951: 223).

L'arbre és un símbol que apareix sovint a la seva poesia, tant en castellà com en català. S'hauria d'estranyar que Unamuno li parlés d'arbres sefiròtics, ell que era de la mateixa terra de Ramon Llull? Potser va ser Unamuno qui es va interessar pels arbres lul·lians. Alcover s'hi havia referit just un any abans: «Discútase a Ramón Llull, con tal que se le estudie: filosofía, ciencias, artes, círculos, árboles, sistemas, *combinaciones cabalísticas*... Todo menos el olvido» (Alcover 15-6-1915: 26).

Alcover ja havia escrit uns quants poemes sobre figures femenines veterotestamentàries abans d'aquest encontre: «Micol» és de 1912, «Abigail» de 1914, «Resfa» del 15 i «Agar» del 16 (potser escrit després de la visita d'Unamuno), el fet de no disposar d'una edició crítica dificulta poder-ho determinar amb exactitud. El que importa, però, és que els poemes anteriors i els que hi va afegir entre 1916 i 1917 estan ordenats en relació a la història de la fundació del regne d'Israel, seguint, pas a pas, la pauta cabalística que el basc havia donat a *El Cristo de Velázquez*.

3 UN ORDRE SEFIRÒTIC PERFECTE CONFEGIT AMB UNITATS POEMÀTIQUES

Tal com Unamuno havia fet amb els tres primers poemes de la I part d'*El Cristo de Velázquez*, Alcover va enllaçar les tres primeres unitats poemàtiques: «Henoc», «Els gegants» i «Agar» per conformar la sefirà del Regne, el nostre món vist per ambdós poetes com una tríada de sefirot formades per unitats poemàtiques numerades que sumen 8, la lletra *bet*, símbol de 'barrera', en definitiva la mort. Per superar aquest límit l'home ha d'unir-se amb la dona, l'alteritat. De manera que la sefirà següent es titula «Les esposalles», i no podia ser d'altra manera perquè es tracta del Fonament del Món (*Yessod Olam*), això és, la unió sexual del masculí i el femení d'on naixerà la nissaga d'Abram, per la qual és denominat «pare d'Israel» (Is 51: 2).

A partir d'aquí s'entén el simbolisme de l'ordenació de les 12 composicions de *Poemes bíblics*. Amb aquest nombre Alcover al·ludeix a les dotze tribus de Jacob per les quals Abram esdevé «pare de moltes nacions»: «Jo faré de tu un gran poble, et beneiré, [...] Per tu es beneiran totes les nacions» (Gn 17: 1-8). I com tampoc podia ser d'altra manera, a la sefirà següent, denominada Majestat (*Hod*), hi ressona el títol «Volem rei». El que sí que sorprèn és el virulent discurs antimonàrquic que Alcover posa

en boca de Samuel i amb el qual connota políticament el seu poemari, tot un indici:

Rebutgeu la *majestat*
assegada a l'etern soli,
perquè un rei us agomboli,
de supèrbia coronat.

Rei vol dir tirania
que arbora un llamp per fuet,
i si en fa mal ús, no expia
els delictes que comet.
Car ell per son propi dret
és inviolable, i mena,
com un bestiar llanut,
el poble que du en l'esquena
el segell de servitud. (v. 1-13)

És la mateixa tesi de l'article *La ciudad de Enoch* (1933) d'Unamuno: «Que no debió de haber comenzado la servidumbre y la tiranía, porque uno, el que se sentía tirano, sujetó al otro haciéndole siervo, sino porque éste, el que se sentía siervo, débil, se ofreció como víctima al otro, haciéndole tirano. Es la masa, que teme la responsabilidad, la que hace al mandón; es el rebaño el que hace al pastor» (Unamuno 1967: 288).

3.1 El Regne (Malkhut) o la descendència de Caïn, Món Assià o de l'Acció

La primera sefirà és «Henoc», que consta de tres parts numerades amb xifres romanes, on explica l'origen de la ciutat on es troba «l'inútil fruit de l'arbre d'eterna vida» (I). Fent un salt al passat, evoca el mite d'una suposada Edat d'Or: «Temps de pau i germanor, que les famílies humanes / dormien en les cabanes / obertes, sense temor». Tot era de tothom, «no hi havia teu ni meu», no hi havia lleis codificades perquè tothom es respectava. El primer crim, el de Caïn, acaba amb aquest estat de benaurança (II). Finalment la ciutat fundada per Henoc s'emmuralla perquè la gent té por. Comença la servitud en dividir-se la societat en rics i pobres: la llei que impera sobre la terra és la «de l'home contra l'home» (III).

Segueix el poema «Els gegants». En el Cel uns àngels s'han rebel·lat, «els fills de Déu» (Jb 1: 6) —o «àngels prevaricadors?»— s'ajunten amb les filles de Caïn i engendren «la nissaga dels gegants». Segons els exegetes bíblics la intenció de *Gènesi* 6: 1-4, és fer veure l'estat de degradació a què havia arribat la humanitat. Els caiguts (*nefilim*) són els gegants, els àngels malvats. Amb «Agar» clou la sefirà del Regne. Dividit en IV parts, a la primera, lliurada a Abram com esclava, una enyorada Agar abandona la

terra d'Egipte, «son reialme d'or», una mostra més del mite de l'edat àuria; II, però en copsar la profunda espiritualitat del poble d'Abram, Agar es converteix; III, se n'exalta la castedat; IV, i Sara tria Agar perquè concebi per a Abram els fills que ella no li pot donar.

3.2 El cicle de la creació d'Israel, Món Yetsirà inferior o de la Formació

La tríada del Fonament (*Yessod*) és representada per la sefirà de «Les esposalles» d'Isaac i Rebeca; d'aquesta unió neix Jacob, que «en gloriós combat l'àngel va vèncer, / i l'àngel li posà nom d'*Israel*», el poble escollit. El poema consta també de quatre parts. A la tercera sefirà, Majestat (*Hod*), «Volem rei», el poble reclama un monarca desoïnt els vaticinis de Samuel, que adverteix que un rei no és altre que un despòtic usurpador del poder de Jehovà. Finalment Saül serà ungit per Samuel (vg. I Sm 8). La sefirà de la «Victòria» (*Néssab*) és representada per «Abigail», que després de salvar de la ira de David la casa i la família del seu espòs Nabal, un cop vídua acabarà en el tàlem nupcial de David. Amb les seves 4 parts, «Abigail» significa la bondat «*victoriosa* contra el mal».

3.3 El cicle victoriós del rei David, Món Yetsirà superior o de la Formació

La tríada de la Bellesa (*Tifèret*) o Compassió (*Rahamim*) és representada per «Set». David no pot dormir perquè està assedegat i demana aigua. Compadits d'ell, tres dels seus guerrers, posant en perill la seva vida, maten tres soldats enemics per tal de pouar en la cisterna del camp contrari. David, en assabentar-se'n, dóna gràcies a Déu de veure els seus soldats sans i estalvis, es compadeix d'ells i decideix no beure. Aquesta sefirà es troba en el pilar central i enllaça directament amb la Corona; per això David gira «els ulls de vident cap al cel clar, / i, en ofrena pacífica, per terra / l'aigua de l'elm vessà». En oposició a la religiositat de David, la seva esposa «Micol», «seca d'orgull» es burla d'ell perquè ha ballat davant l'Arca de l'Aliança estrafent «la dansa de les fembres / de la casta més vil». Amb aquest gest, Micol perd l'amor i el desig del seu marit, de manera que s'eixuga «per sempre la font viva / de la maternitat»: el Judici de la sefirà *Gueburà* s'hi mostra amb tot el seu Rigor. En controposició a Micol, a la sefirà paral·lela de la Gràcia apareix «Resfa», concubina de Saül, la mare que amb el seu indefallent amor de misericòrdia (*Hèssed*) protegeix els cadàvers dels seus dos fills i els cinc de la princesa Merob. Els nens han estat sacrificats per pagar la culpa de Saül a causa de l'extermini dels gabaonites, fet que Jehovà havia condemnat retirant el seu favor a Israel. Quan David sap el que Resfa ha fet, ordena retirar totes les despulles, la de

Saül i el seu fill Jonatàs i les dels set nois penjats i els fa enterrar: «després d'això Déu es va mostrar favorable al país» (2S 21: 14).

3.4 La tríada supernal: Món Brià o de la Creació

La sefirà de la Intel·ligència (*Binà*) és simbolitzada amb «El ginebró», l'arbust del profeta Elies, el qual és presentat com un heroi de «la veritat». De fet, un home polític que «en nom de Déu» s'enfronta al rei Acab i a la seva esposa Jezabel, «la règia meretriu» que ha instaurat el culte dels *baals* (I R: 19). Potser és un dels darrers poemes que Alcover escriu (18 de febrer de 1918). El poeta hi reflexiona sobre els moments de por i desesperança que «l'home fort» pateix en la seva solitud. A l'endreça a Antoni Maura, que fa de colofó al poema, hi evoca els anys «de repòs i de bonança» amb l'amic —de nou el mite de l'edat d'or— d'on pot recuperar la força moral per seguir endavant: «pensant en tu i en la sagrada gesta, / un brot de ginebró dur-te he volgut. / Pel llarg camí que et resta, / ell te sia perfum de fortitud» (Alcover 1942: 91).

Alcover arriba, com Unamuno, fins a la sefirà de la Saviesa (*Hokbmà*), tot i que sap —com el mateix basc, perquè Kant ho ha sentenciat— que l'ésser humà no pot anar més enllà del coneixement empíric. Altrament que el basc, sap que res no l'impedeix d'acudir al model instituit pels *Proverbis* de Salomó i en la mesura que aquest rei —el savi per antonomàsia— és un simple home com ell mateix, el poeta pot emular-lo. Escriu 18 proverbis, el nombre dels peanys de la llum suprema, com mestre Simeó ben Iokhai revela als seus deixebles quan, en el *Zohar*, els parla de la Saviesa:

«Dios tendió una cortina sobre cuatro pilares, hacia las cuatro direcciones del mundo. Uno de esos pilares alcanza desde el mundo inferior al superior. Un jefe lo guarda y tiene las llaves que abrirán la cortina. Entre los pilares veo dieciocho pedestales iluminados por la luz suprema. Escuchadme, pues todos vosotros estáis destinados a brillar como lámparas en el mundo y a iluminar los senderos de la comprensión» (*Zohar*: 167).

Els «Proverbis» presenten un ordre que permet agrupar-los per ternaris, la qual cosa confegiria un arbre format per 6 sefirot en sentit ascendent, o sigui fins a la sefirà del Rigor del Judici de Déu (*Gueburà / Din*). Els tres primers estableixen tres preceptes fonamentals que fan referència a la responsabilitat dels propis actes: 1, accepta el càstig que Jehovà t'imposi perquè «com el pare al fill, la seva mà» només castiga el qui estima; 2, «Sacríleg és» «el que profana l'ànima de l'infant» i 3, «confessa els teus defectes, / no et confessis en lloc de ton germà» (El Regne). Els tres que segueixen fan referència a l'acció de l'ésser humà en aquest món: 4, «La vida reposada / es corromp en el llot de la indolència»; 5, «Sies humil en la prosperitat / i en la mala fortuna pacient» i 6, «grans i espigues deixaràs / per la gent des-

heretada» (Fonament). Els tres següents (Majestat) parlen del plaer que procura una conducta ètica basada en la intel·ligència, la caritat i el respecte: 7, «Temor de Déu / és fonament de sapiència», per això cal tenir «cura de la intel·ligència»; 8, «També és font de plaer la caritat», reconèixer el «proïsme» com a ésser lliure, no comprar-lo amb una moneda pensant que n'obtindràs plaer, per això cal que et respectis tu mateix; 9, d'aquí que cal respectar la dona tal com és, si bona perquè ho és, si «filla del pecat» perquè «aprengui a respectar-se a si mateixa». Del principi de l'autorespecte com a fruit de la saviesa, la intel·ligència i la caritat (Victòria), neix la valoració de l'altre perquè per poca cosa que siguem cadascú acompleix una funció: 10, no menysprearem els vells perquè justament «l'arbre antic agombola més que el jove»; 11, si tenim èxit en el nostre projecte no hem de caure en «febre o vanitat» de ser «lladre de quelcom / que en el mercat, a poc preu / és venal per a tothom», i 12, no ens hem de mostrar altius per ser de ciutat, perquè «els padrons de veïns no són diplomes de superioritat».

Els proverbis següents retornen sobre el que ja ha estat dit (Bellesa): 13, si per «negligència» no has fet ús del «tesor que dus a la intel·ligència» a la llarga te'n penediràs i cauràs en la «melancolia». A aquest aforisme, que expressa en 8 pentasíl·labs, s'hi contraposen 4 decasíl·labs de to molt diferent: el dolor que experimentaràs serà el mateix d'aquella «pobra mare que al morir s'emporta / el pes de l'infant que no ha pogut néixer». 14, no és virtuós «el baró» que defugint la seva consciència, es contempla «en el mirall de l'amor propi» perquè només aspira a tenir èxit social; i 15, Així el poeta no s'ha de deixar fascinar per un fals miralleig de pensament que només podria satisfer la seva vanitat, perquè «si a mi mateix no m'interesses gaire, / com vols atreure el món?».

En els quinze proverbis fins aquí contemplats, Alcover, emparant-se en la Saviesa, que s'amaga com un «tesor» dins la «intel·ligència» humana, reclama un exercici d'autoconsciència: ser just amb si mateix per tal de poder ser just amb els altres, perquè és l'única manera de construir un jo fort que meni a una vida equilibrada, serena per tal de suportar «el càstig» que «imposi» arbitràriament «Jehovà» (o el destí, o l'atzar, com li vulguem dir). I aquest és el motiu central de «Proverbis», que tanca amb una tríada de caire elegíac, menys aforística, on es mostra el Rigor de la divinitat i a la vegada la seva Justícia, tot reflexionant sobre el relativisme dels esdeveniments. Com ara la mort de l'ésser estimat i el temps de dolor que el vivent l'haurà de sobreviure: 16, si a la fulla que s'envola de l'arbre en un instant la segueix la seva companya, per què endolar-se amb tanta amarguesa? «si és un alè tan breu / el que separa son morir del teu?». 17, el perill de la mateixa vida, els designis d'aquest Jehovà (que s'expressa en «la turbonada que regolfa i brama») que «fa estremir d'angúnia» la mare, altrament, «fa

saltar de joia l'esbart dels minyons» que encara no tenen res per perdre, perquè viuen en el present etern i feliç de la inconsciència. Viuen a la «ratxa de vent» que vincla la palmera i quan «cauen els dàtils, i a la fruita dolça / els petits se llancen com a gavinons...». I tanca amb el 18, el dolorós penediment del pare que, a mida que els fills s'han fet grans, ha anat estalviant «el florir de la tendresa / en nostre interior». Cert que el model patern fa créixer l'infant en responsabilitat i autonomia, però si el fill mor, llavors «quina dolor tan fonda». Tot l'amor inexpressat en carícies brolla sobre el «cos inanimat»: «com doll, abans ocult, que ara l'inonda, / els besos que de viu no li hem donat!» (Alcover 1942: 112).

3.5 La tríada supernal: la Corona, Món Atsilut o de la Salvació

A «Fantasia», sefirà de la Corona (*Keter*), el poeta ens diu que el Paradís és negat a l'ésser humà així com a la seva intel·ligència li és negat el coneixement absolut. Sap prou bé el perill que comporta; per això, com un Adam que fos conscient del risc, es nega a la proposta de l'àngel de passar els límits que Déu va posar «al goig i al dolor», perquè aquest coneixement l'abocaria a una experiència sobrehumana sense retorn. L'eixutor amb què Alcover parla de la dona misteriosa que li permet que per un instant li sigui «mostrat el paradís obert», abans que l'àngel l'en foragiti ferint-lo «amb la punta del glavi». I més esquerp o escèptic, encara, el final desencisat:

El sol m'escalfa a penes,
aquell instant de paradís enyor...
mon esperit és com una arpa fluixa,
i per mon paladar tot és fadós.

I ella? No sé on és ni d'on venia,
la vaig cercar sense trobar-la enlloc;
i ara (mireu si és gran infortuni!)
ja no la cerc ni la desig tampoc.
(Alcover 1942: 116)

No es pot referir a la dona amb qui va viure les primeres experiències amoroses de la joventut, la mare dels primers fills morts. No, la dona de qui parla és l'etern femení, el desig que pot fer canviar la vida d'un home. Des de la perspectiva de la càbala és la *Xekhinà*, l'element femení necessari per a la dialèctica dels contraris amb què s'organitza l'Arbre de la Vida. Perquè si el paradís és tan sols el record d'un instant del que hauria pogut ser una Edat d'Or que mai no ha estat, la vida real és una peregrinació pel desert de l'Horeb, com la del vell Elies en «El ginebró», de «quaranta dies i quaranta nits».

Des de la perspectiva alcoveriana, una font concreta que recordi aquesta dona inconeguda, no pot ser altra que la «joveneta» que l'Alcover adolescent va sorprendre en un hort de Sóller: «una verdor xalesta / pel portalló guaitava com auri paradís», [...] / Llavors un misteri per mi se va descloure, / torbant la fonda calma del cor adolescent» (Alcover 1981, «Record de Sóller»: 84). El poeta adolescent descobria la seva Eva:

I el nin va tornar home... ¿Quin esperit dins una
 espina de figuera de moro va saltar
 a l'abscondit ivori de l'Eva, tan dejuna
 de dar-me el fruit de l'arbre simbòlic a flairar?
 [...]
 Mai més l'he retrobada; i veig com aquell dia,
 fa quaranta anys, la nina que no em coneix tampoc
 i el món d'una edat nova, inconscient m'obria,
 incendiant la porta sense percebre el foc.

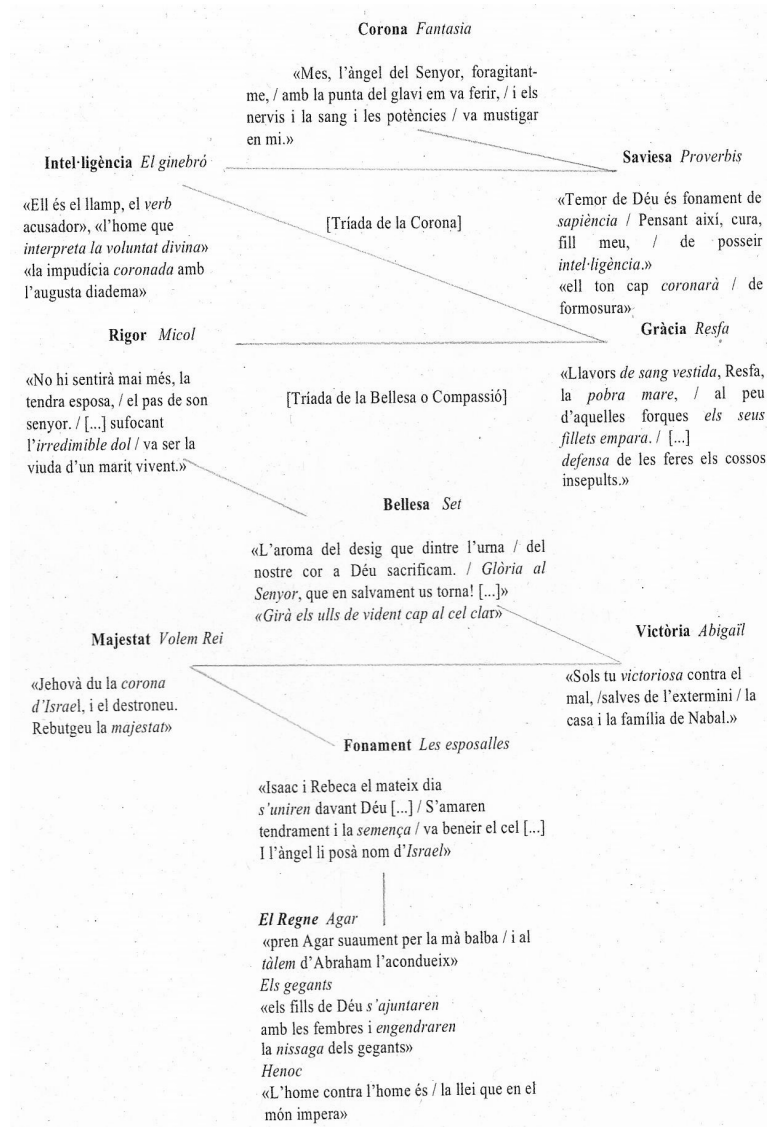
Llegit des d'aquest record, «Fantasia» explica com l'intent de reviuire aquell instant màgic, en què el nen esdevé home amb plena consciència d'aquesta «edat nova», que el desperta del «somni de la sesta» infantil, ja és impossible de recuperar perquè ha deixat de ser el qui era per ser un altre. Perduda la innocència per sempre més en conèixer en la seva carn per primera vegada què és el desig per un altre ésser humà, el poeta fa confidència de la seva expulsió del Paradís de la infantesa, l'únic possible i conegut. Pèrdua que constata tan sols en el segon d'una mirada des-veladora d'un coneixement novíssim, el de la visió d'aquella «cama nua / que més amunt tenia una blancor de llet», que mai res no podrà satisfer si no és el verb poètic, amb el qual intenta de recrear inútilment l'instant perdut.

Així el poeta esdevé esclau d'un desig inexhaurible. En uns versos del poema «Als autors d'*Horacianes* i *Enlla*», llegim: «¿a on la guiau / la Musa divina / que us dóna la mà?» Aquí és el poeta qui guia la Musa, «amb cabells a lloure» com la noieta de Sóller: «els cabells a lloure, / que un raig de sol feria com nimbe resplendent». Però, ara, a «Fantasia» és la dona qui el pren «per la mà», guiant-lo a un indret on li veden l'entrada, eixorc com està per a la poesia. «L'arpa» símbol del ressorgiment de la poesia catalana que Costa i Llobera havia cantat, esdevenia un instrument inútil perquè «mon esperit és com una arpa fluixa», diu a «Fantasia». Alcover és conscient que ha perdut la veu poètica de *Cap al tard*. És palès que aquella força interior no es fa visible a *Poemes bíblics*, un poemari «construït» on retorna l'Alcover bíblic de «La vanguardia» o de «Sed», el poeta que no explora dins seu, sinó que cerca en la Bíblia temes que al·legoritzin el panorama social de l'època. El resultat és una poesia didàctica, experta en l'ofici, però sense apassionament. Amb alguna excepció brillant, com ara «Resfa», que Espriu versionarà a la

seva «Resfà» de *Les cançons d'Ariadna*. El tema afectava Alcover i l'afectarà de manera definitiva quan morin els altres dos fills en un mateix vespre, la nit del sis de març de 1919, uns cinc mesos després d'haver publicat *Poemes bíblics* (22-X-1918).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, JOAN (1915): *El lulismo en Mallorca desde mediados del siglo XIX*. Palma de Mallorca, Tipografia de J. Tous.
- ALCOVER, JOAN (1921): *Poesies*. Barcelona, Oliva de Vilanova, Impressor.
- ALCOVER, JOAN [s.d. 1926?]: *Obres de Joan Alcover*. Barcelona, Ilustració Catalana.
- ALCOVER, JOAN (1942): *Poemes bíblics*. Palma de Mallorca, «Les Illes d'Or».
- ALCOVER, JOAN (1981): *Cap al tard. Poemes Bíblics*. Barcelona, Edicions 62 i «la Caixa».
- BENSION, ARIEL (2010): *El Zohar en la España cristiana y musulmana*, Prólogo de Miguel de Unamuno. *Estudio preliminar* de MIQUEL BELTRÀN. Universidad de Granada.
- CAPÓ, JOSEP (1973): «Don Miguel de Unamuno a Mallorca». *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, vol. XXIV, p. 144-159.
- DELOR I MUNS, ROSA (2011): «La influència d'Unamuno sobre els *Poemes bíblics* de Joan Alcover» (resum). *Unamuno, Alcover, Espriu. La tradició de la càbala en la poètica d'Ibèria*. Barcelona (en premsa).
- ESPRIU, SALVADOR (1984): *Per a la bona gent*. Barcelona, Llibres del Mall.
- GAYÀ, MIQUEL (1964): *Contribució a l'epistolari de Joan Alcover*. Barcelona, Barcino.
- KLEIN, FERNANDO (ed.) (2007): *Libro de Enoc. La rebelión de los ángeles*. Madrid, Equipo Difusor del Libro.
- PERELLÓ FEMENIA, M. DELS ÀNGELS (2006): *La serenitat sentenciosa de Poemes bíblics*. ALCOVER, JOAN (2006): *Poesia completa*. Pollença, El Gall Editor.
- UNAMUNO, MIGUEL DE (1987): *El Cristo de Velázquez*. Edición crítica de Víctor García de la Concha. Madrid, Espasa Calpe.
- UNAMUNO, MIGUEL DE (1997): *Abel Sánchez*. Madrid, Alianza Editorial.

Arbre del Fonament de la Vida de Joan Alcover

